

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

І. МІШИНА

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри зарубіжного права
і порівняльного правознавства,
завідувач Відділення порівняльного
правознавства (Юридичний інститут
Сибірського федерального університету,
м. Красноярськ)*

Завдяки аксіологічним дослідженням розкриваються граничні смислові засади буття права, його сутнісно-змістовні аспекти. Розробка аксіологічного виміру буття права є однією з передумов і складових «соціокультурної парадигми», що заявила про себе в юридичній науці та є прикладом осмислення права в стандартах ціннісної раціональності [1].

Правова аксіологія є галуззю аксіології, яка визначає:

- 1) цінності в праві;
- 2) цінність самого права;
- 3) правові цінності.

Цінності в праві — це смисло- та системоутворюючі цінності, що мають духовну природу (свобода, справедливість, рівність, милосердя та ін.)¹, сприйняті правом, розкриті в змісті права, такі, що одержали правову форму. Право в цьому випадку — інструмент, що втілює та реалізовує цінності.

Цінність самого права полягає в тому, що воно є соціальним нормативним регулятором суспільних відносин, закріпленим у формально-визначених джерелах права, забезпеченим у своїй дії суспільством та державою, що вносить у суспільство врегульованість та порядок на основі свободи, справедливості, рівноправ'я. Ціннісний зміст в даному випадку залежить від духовної, соціальної, нормативно-регулятивної природи права.

Правові цінності — це юридичні засоби, а саме правові норми, юридичні факти, правові відносини, правові принципи, формальні джерела права, акти безпосередньої реалізації й акти застосування права та ін., тобто інструменти самого права, що мають ціннісний зміст. Використовуючи інший підхід та терміни, розрізняють інструментальну та власну цінність права, остання виражається через його соціальну та особистісну цінності² [3, с. 16].

¹ Набір системоутворюючих цінностей права визначається по-різному: добро і справедливість (Цельс, Ульпіан); свобода і правда (Б. Чичерін); свобода, справедливість, рівність (В. Нерсесянц); свобода, рівність, справедливість, солідарність, безпека, толерантність (В. Самігулін); справедливість, доцільність, стабільність (Г. Радбрух) тощо [2, с. 80–94; 3, с. 12; 4, с. 47; 5].

² Інструментальна цінність при цьому розуміється як певний ціннісний сенс як регулятора, відповідно до правил і вимог якого люди вибудовують свою поведінку. Власна цінність полягає в тому, що саме за допомогою права можна відстоювати права, свободи. Власна цінність виражається через його соціальну та особистісну цінність [6].

Останнім часом питання аксіології права привертають увагу юристів, зокрема компаративістів. Справедливо відзначають евристичні можливості аксіологічної призми, яка «явно вимагає вивчення в спеціальній літературі»¹. Малодослідженим залишається питання про те, якими є механізм взаємодії цінностей та права та ціннісно-нормативні елементи. Виявлення та опис цих елементів дадуть змогу компаративістам зосередити на них увагу в дослідженнях ціннісно-правових підстав різних правових систем, тим самим визначити аксіологічну архітектоніку переднормативного змісту як такого, що визначає нормативний.

Відомо, що досягнення цінностей та їх втілення в матеріальному світі формують різні стани, що характеризуються ознакою позитивності. Цінності, втілені в реальному житті людей, називаються чеснотами, як, наприклад, стан героїзму, святості тощо; втілені в реальному бутті речей та подій є благами, як наприклад, блага правопорядку, культури, цивілізації; пов'язані з суб'єктивним актом свідомості — є оцінками. Виникає запитання: як та за допомогою чого цінності впливають на право в його нормативному вираженні?

Теза статті полягає в наступному. Цінності «спускаються» у соціальне буття своєрідними «сходінками», зверху-вниз, послідовно втілюються в ідеях, ідеалах, цілях, принципах, нормах. При цьому соціально-психологічні ресурси особистості, інтелектуальний, психологічний та вольовий потенціали послідовно «захоплюються», «задіюються» цінністю, чим «нижче» вона опускається з духовного на рівень соціально-нормативний. Послідовно вивчаючи ці «сходінки», можна висвітлити аксіологічні підстави правових систем (сімей) та досліджувати їх в порівняльному аспекті. Ідеї, ідеали, цілі, принципи розглядаються як морально-аксіологічна «протоплазма», яку, слідуючи за М. Рацем актуалізували А. Мордовцев та В. Попов. Цитуючи та інтерпретуючи згаданих авторів, можна стверджувати, що цей переднормативний рівень (аксіологічна протоплазма) розпадається на низку елементів, виявлення яких дає змогу декодувати невідрефлексовану стихію юридично значущих засад [1, с. 91–92].

Ідея (від грец. *idea*) — у власному сенсі слова видимий, наочний образ (цінності). Зазначимо, що деякі автори розділяють цінності та ідеї, відносячи останні швидше до гносеологічних категорій, ніж до аксіологічних [7, с. 127–129, 131].

Дійсно, поняття ідеї тісно пов'язане з поняттям істини, а зв'язок істини та цінності є окремою важливою проблемою. Наука, наприклад, стверджує, що людина смертна та уникнути цього неможливо. Проте християнські ідеї полягають в тому, що душа людини безсмертна, а сама людина може бути врятована для життя вічного. Люди, керуючись цими ідеями, у поведінці заперечують скінченність свого існування, тому християнські або інші релігійні ідеї можуть стати ціннісним осердям людської особистості, правової культури.

Сучасні визначення підкреслюють соціальну та економічну зумовленість ідей та їх практичну спрямованість на перетворення світу, при цьому укоріненість їх у духовному світі або заперечується, або замовчується. Стверджується, що ідеї узагальнюють попередній досвід і слугують принципами пояснення явищ буття [8, с. 481]. Історичний матеріалізм бачить ідею як обумовлену економічними відносинами, таку, що є відображенням соціального досвіду.

¹ Автори як переднормативні компоненти розглядають юридичну парадигму, мислення і кодекси правозначної поведінки [1, с. 41].

Впродовж десятиліть панування юридичного позитивізму в Росії юридична наука стверджувала, що право є системою норм, які походять від держави та забезпечені її примусовою силою. І ці ідеї містять в собі долю істини. Дійсно, поява позитивного права опосередкується державою; справедливо і те, що юридичні приписи мають бути авторитетними, а для цього необхідна державна підтримка і примусова сила. Але через деякі світоглядні настанови цінність вказаних істин була гіперболізована, піднесена до абсолюту. Метафізичний, смисловий зріз вказаних істин взагалі не розглядався, оскільки був проголошений ненауковим. У результаті найвище місце в ієрархії цінностей було відведене істинам соціальної, економічної, юридично-позитивістської природи. Нормотворча і правозастосовна практика відповідали вказаним догмам. Це свідчить про те, що «чисте» знання, істина — неможливі, оскільки піддаються оцінюванню, співвіднесенню зі шкалою цінностей, визначається їх місце в ієрархії цінностей.

У філософії з часів Платона ідея є метафізичною суттю речі [9, с. 440, 448–452, 481], яку Аристотель вважав сило- та формоутворювальною, а неоплатонізм — випромінюванням вищого світового принципу. За Платоном, ідеї є вічними та незмінними, такими, що досягаються не чуттєво, а лише духовно. Річ є відображенням ідеї, вона причетна до ідеї, ідея присутня в ній. Г. Гегель вбачає в ідеї об'єктивну істину та одночасно істинне буття [10, с. 54, 76, 89, 91–92, 98].

Наша позиція в цьому випадку може бути висловлена словами В. Соловйова про те, що існує «загальний зміст, незалежний сам у собі від усіх матеріальних умов, а, отже, безумовний. Такий зміст взагалі називається ідеєю» [11, с. 30]. Таке визначення підкреслює метафізичну природу ідей. Одночасно ідея є проривом до досягнення окремих сторін буття.

Актуальна думка К. Юнга про те, що ідеї, які поділяє велика кількість прихильників, не можна вважати власністю їх так званих творців. Скоріше, навпаки, ці люди стають виконавцями, знаряддями реалізації ідей. «У ідей є своя логіка, деколи незалежна навіть від волі їх виразників» [12]. Це підтверджує надособистісний метафізичний характер ідей. «Ідеї народжуються поза часом, з того, що існує вічно... Ідеї народжуються з чогось більшого, ніж конкретна дана людина. Ми не формуємо їх, а самі сформовані ними» [13, с. 385].

Не будь-яка ідея є позитивною цінністю. Ідеї, що стверджують несвободу людини, несправедливість, негуманне ставлення до людей, людиноненавистницькі, — негативна цінність. Важливо, що такі ідеї не є ціннісними засадами відомих правових систем (сімей). Навіть якщо фактично несвобода та несправедливість утверджуються в соціальній правовій практиці, на рівні ідей таке ціннісне наповнення є помилковим розумінням або навмисним спотворенням позитивних цінностей. Ідеї самоочевидні, самодостатні, універсальні, мають програмний та стабілізуючий характер [14, с. 119–120]. У різний час різні універсальні ідеї-цінності очолювали ціннісні ієрархії. У стародавніх мислителів на першому місці було добро, в Новий час — істина. Ф. Достоевський сповістив, що краса врятує світ. У сучасній Росії за короткий час ідея свободи, втілюючись в бутті, принесла «протверезіння» і зробила не менш актуальними ідеї гуманізму та милосердя.

У східній та західній правових традиціях (а також культурах, менталітетах) смислоутворювальними засадами слугують різні ідеї. Захід: тимчасове, закон, матерія, розум, плановість, справедливість. Схід: вічне, благодать, дух, пристрасть, стихійність, священне [15; 16, с. 353–359]. До засад російської юридич-

ної традиції відносять державність, народність, соборність, колективізм, неко-рисливність, соціальність, ірраціоналізм, правду. Проте не всі та не будь-які ідеї позитивно оцінюються і стають бажаними для досягнення соціальними суб'єктами. Так, у сучасній Росії деякі соціальні групи досить жорстко оцінюють ідеї ліберальної демократії.

Ідеали (франц. *ideal* — зразок) — цінності, «в значенні чогось, що хотіли б мати всі, це й робить ідею ідеалом» [17; 18, с. 87]. Це поняття, що виражає довершену, вищу мету прагнень і бажань людини, прообраз дійсності, яка завжди повинна уподібнюватися ідеалу, але не в змозі його досягти повною мірою. Ідеал позитивно рефлектує, що в реальній дійсності є негативним, він є уявним, ідеальним запереченням існуючого зла та спрямований на його подолання. Ідеал справедливості протилежний реально існуючій несправедливості. Суперечність між ідеалом та дійсністю створює своєрідне поле напруги, що має векторну спрямованість на ідеал. «Ідеали — це цінності, побачені в їх досконалості, сублімовані в образ досконалості, до якої можна лише наближатися; спроба ж буквально втілити їх в земному бутті може призвести лише до краху цих ідеалів» [19, с. 135].

У прагненні до втілення ідеалу засобом до реалізації виступає соціальний суб'єкт, фізичні й духовні сили самої людини. Людина свідомо перетворює себе на знаряддя, засіб для реалізації свого ідеалу.

Ідеал володіє імперативною силою, яка не лише зовнішня, а й внутрішня, така, що спонукає та закликає до саморегулювання. Цей «заклик» створює певні орієнтації в суспільстві.

Важливо зазначити, що і грецьке слово *idea* і французьке — *ideal* вказують на цінності, але перше відображає зоровий, наочний образ цінності, а друге, окрім вираження досконалості, фіксує увагу на бажаності досягнення, позитивній емоційній оцінці. Отже, різні мови відображають різні глибини осягнення феномена цінності.

Ідеали правової держави, правління права, що властиві Заходу, увібрали в себе безліч ідей, породжених цією правовою культурою. Той самий ідеал, що «зростає» на російському ґрунті, витоками має свої власні духовні цінності-ідеї, тому тут слід оцінювати змістовне наповнення концепту «правова держава», спираючись на них. Тому слід зіставляти західні й російські ідеї та ідеали правової держави, але не протиставляти їх. Тим більше помилково стверджувати, що російська правова культура нігілістична в своїх засадах, тому західна правова держава не прив'ється в Росії. Вважаємо, що завдання порівняльних політичних та правових досліджень полягає в осмисленні ідей та ідеалів, вкорінених у російському менталітеті, а далі — в конструюванні цілей, принципів та юридичних норм, що ґрунтуються на цих ціннісних засадах.

Питання про ідеали в праві не піддається серйозним дослідженням в російській науці, тоді як у західних філософів воно вивчається з неослабною увагою [20–24].

Ідеал верховенства права (правової держави) по-різному розуміється в західноєвропейських державах та державах Центральної і Східної Європи. За словами Ч. Варги, західна модель передбачає верховенство права ідеалом, що розвивається у відповідь на певні сигнали за даних історичних умов, як мистецтво балансування між суперечливими цінностями в межах його духу (ідеалу), процес балансування ніколи не закінчиться, оскільки це процес навчання та

дослідження, що виявляє нові риси. Інший варіант ідеалу верховенства права представлений у вигляді категорично абсолютних, повністю кодифікованих очікувань. «Врешті вибір має бути зроблений між моделями відносин: дресирувальника в цирку та садівника, який вирощує рослини» [25, с. 14–26].

Цілі — ключове поняття в концепціях, що описують поведінку людини або іншої складно організованої системи і характеризуються уявленням про стан, до якого прагне ця система та заради чого вона існує [26, с. 87]. З нею узгоджуються засоби, необхідні для її досягнення. Мета є передбаченням у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії людини. Вона є внутрішнім мотивом діяльності. Мета є не тільки наслідком, а й підставою діяльності, тобто їх єдністю. Досягненню свідомої мети чоловік підпорядковує волю. Мета завжди стосується майбутнього стану. Метою індивід обирає те, що є для нього цінністю. О. Мисливченко точно відзначив, що не будь-яке уявне передбачення майбутнього результату можна назвати метою, а лише таке, що відповідає бажанням і намірам індивіда, та може бути здійснене за допомогою його активних дій [27, с. 216]. Звідси випливає, що мета є результатом вибору соціальним суб'єктом певного ідеалу (з низки ідеалів), при цьому воля спрямована на втілення в дійсність його інтелектуального та психологічного змісту.

Принцип (від лат. *principium* — основа, початок) — в об'єктивному сенсі початковий пункт, першооснова, найперше. Аристотель розуміє принцип в об'єктивному сенсі як першопричину: те, виходячи з чого щось існує або існуватиме.

Інший аспект значення принципу — це основоположне теоретичне знання, що не є ані доказовим, ані таким, що потребує доказу [20, с. 363]. У сучасних джерелах принципи визначають як керівні ідеї, що характеризують зміст певного явища. У філософії принцип нерідко ототожнюють з гранично концентрованою формою знання, законами, теоріями, концепціями, аксіомами, твердженнями, зв'язками та явищами, ознаками, сторонами тощо. [28; 29]. Деякі автори ототожнюють поняття «принципи» та «цінності». Так, на думку Л. Сюкіяйна, правові принципи і є правовими цінностями [30, с. 107], а С. Рабінович ототожнює принципи та ідеї [31, с. 8].

Вважаємо, що ідеї, ідеали, цілі, принципи, норми є ієрархією, вибудовуються у впорядковану систему, структурують правосвідомість та цілепокладають діяльність у правовій сфері. Природним чином ціннісний сенс концентрується в ідеях, а в міру сходження на нижчі щаблі (ціннісні засади) послідовно задіює ресурси людської особистості, ідеї — інтелект; ідеали — інтелект та емоції, почуття, переживання; цілі — інтелект, емоції, волю.

Ідеї є компонентом правосвідомості, значною мірою раціоналізованим (але не повністю раціональним), що означає оволодіння певним безумовним ціннісним змістом.

Ідеал — це ідея, яка стає бажаною для всіх (суспільний ідеал) або окремого суб'єкта (особистий ідеал). З огляду на задіяність особистісних структур, до раціонального компоненту додається емоційний, позитивно забарвлений аспект. Ідеал є сплавом раціонального і емоційного в правосвідомості.

Мета — елемент, в якому поєднуються раціональний, емоційний та вольовий аспекти структури правосвідомості.

Принципи відіграють подвійну роль. З одного боку, вони можуть бути основною ідеєю, тобто елементом духовного змісту. З іншого боку, принципи можуть мати нормативне закріплення і бути нормативним засобом досягнення мети, вті-

ленням ідеалу. Принципи конкретизують шляхи досягнення мети. Норми покликані бути адекватними поставленим цілям (ідеалам, ідеям) засобами. Цінність — підстава норми і права в цілому. Цінності є установками норм [32, с. 99].

Цінності можуть справляти регулюючий вплив безпосередньо, будучи елементом етично-правової свідомості. Індивіди, не орієнтовані на духовні цінності, мотивують свою поведінку потребами та інтересами, що базуються на них, які часто мають деструктивне соціальне та індивідуальне. Тому для збереження цілісності соціального континууму необхідний більш ефективний та жорсткий регулятор поведінки, яким є норма. Ідеї, ідеали, цілі, принципи для того, щоб здійснитися, втілитися, мають бути перекладені мовою соціальних норм (правових, етичних, звичаєвих, корпоративних тощо). Відмінності між нормами і власне цінностями як регулюючими інстанціями піддаються аналізу в науковій літературі [33–36], проте теоретичні та компаративістські концепції поки не сприймають конструктивних результатів вказаних досліджень. Як справедливо зазначили О. Черданцев і Н. Неновські, нерідко відмінність між аксіологічними категоріями цінностей і оцінок та нормами взагалі не проводиться [28; 37; 38]. Це призводить до недооцінювання ролі цінностей в праві, з іншого боку — неправильної оцінки ролі правових норм.

Без розуміння ціннісної «надбудови» правового регулювання не повні, не цілком зрозумілі механізми і процес правового регулювання. Механізм правового регулювання необхідно доповнити аксіологічним елементом — цінностями, які мають (повинні мати) первинний в порівнянні з нормами, безпосередньо регулюючий вплив на поведінку суб'єктів у сфері права в умовах дефіциту правової інформації, ситуаціях суперечки про право та подолання колізій законодавства, а також в процесі правозаконотворчості.

Цінності пов'язані з сенсом людського життя, з сенсом права. Правові норми та правові інститути настільки мають сенс, наскільки мають ціннісне обґрунтування та наповнення.

Якщо ціннісна «протоплазма» складається з ідей, ідеалів, цілей і принципів, що сприймаються правовою свідомістю як «інші», «чужі», то запозичення породжених ними правових норм та інститутів «безглузде» саме через те, що позитивно правові настанови не мають ціннісних. Якщо немає впізнаваних та визнаних цінностей — немає опори в правовому менталітеті, а отже, немає й сенсу.

Рецепція західних зразків права в Росії часто оцінюється як «порожня», «декоративна», «безглузда», тому що позбавлена зв'язку з «аксіологічною протоплазмою», «ідеологічним компонентом рецепції» [39]. Всі перераховані визначення виправдані, якщо запозичені норми та інститути не мають аксіологічного фундаменту у вигляді ідей, ідеалів, цілей, принципів, що породжені або визнаються соціальними суб'єктами.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Мордовцев А. Ю., Попов В. В.* Российский правовой менталитет. — Ростов-н/Д : Изд-во ЮФУ, 2007.
2. *Чичерин Б. Н.* Философия права : соч. — СПб. : Наука, 1998.
3. *Нерсесянц В. С.* Юридическая аксиология // Политико-правовые ценности : история и современность / под ред. В. С. Нерсесянца. — М. : Эдиториал УРСС, 2000.
4. *Самигуллин В. К.* Традиция в правосфере : теоретико-правовое исследование. — Уфа : Диалог, 2008.
5. *Радбрух Г. Х.* Философия права. — М. : Междунар. отношения, 2004.
6. *Бехруз Х. Н.* Методологические основы сравнительного правоведения. — К. ; Симферополь : Логос, 2007.

7. *Гуревич П. С.* Философия культуры. — М. : Аспект Пресс, 1994.
8. *Энциклопедический словарь.* — М. : Советская энциклопедия, 1989.
9. *Платон.* Евтифрон // Диалоги. — М. : Мысль, 1986.
10. *Гегель Г. В.* Философия права. — М. : Мысль, 1990.
11. *Соловьев В. С.* Чтения о богочеловечестве : соч. : в 2-х т. — М., 1989. — Т. 2.
12. *Эшттейн М.* Итак, хвала тебе, Чума... // Новая газета. — 2011. — 10 ноября.
13. *Jung C. G.* Gesammelte Werke (4 Aufl. 1990). — Bd. IV. — Olten, Freiburg : Breisgau, 1971.
14. *Малахов В. П.* Философия права. — М. : Академический проект, 2002.
15. *Берман Г. Дж.* Вера и закон : примирение права и религии. — М. : Московская школа политических исследований, 2008.
16. *Философия права : курс лекций / отв. ред. М. Н. Марченко.* — М. : Проспект, 2011.
17. *Краткая философская энциклопедия.* — М. : Прогресс, 1994.
18. *Мишина И. Д.* Идеалы в правовой сфере на Западе и в России // Порівняльне правознавство. Сучасний стан і перспективи розвитку : зб. ст. ; за ред. Ю. С. Шемшученка та ін. — К. : Логос, 2009.
19. *Краус В.* Нигилизм и идеалы. — М. : Радуга, 1994.
20. *Gert B., Morality : A New Justification of the Moral Rules.* — New York : Oxford University Press, 1988.
21. *Dworkin R.* Law's Empire. — Cambridge, Mass. : The Belknap Press, 1986.
22. *Taekema S.* The Concept of Ideals in Legal Theory. — 2000.
23. *van den Burg W., Taekema, S.* The importance of Ideals. — Bruxelles : P. I. E.-Peter Lang, 2004.
24. *The importance of Ideals : Debating Their Relevance in Law, Morality and Politics.* — Belgium, 2004.
25. *Варга Ч.* Верховенство права или дилемма идеала : садоводство против механизации // Проблемы модернизации правовой системы современного российского общества : материалы международной конференции : сб. докладов : в 2-х т. — Красноярск : Центр информации, 2011.
26. *Современная философия : словарь и хрестоматия.* — Ростов-н/Д : Феникс, 1997.
27. *Мысливченко А. Г.* Феномен внутренней свободы // О человеческом в человеке. — М. : Политиздат, 1991.
28. *Черданцев А. Ф.* Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике. — Екатеринбург : УИФ Наука, 1993.
29. *Жбанкова И.* Философские принципы в научном познании. — Минск, 1974.
30. *Традиции и обновление в праве : проблемы ценностного подхода // Государство и право.* — 1996. — № 3.
31. *Рабинович С. П.* Естественно-правовые начала юридического регулирования общественных отношений в Украине : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. — Львов, 2011.
32. *Малахов В. П.* Философия права. Идеи и предположения. — М. : ЮНИТИ, 2008.
33. *Иванько Л. И.* Ценностно-нормативные механизмы регуляции // Культурная деятельность : опыт социологического исследования. — М. : Наука, 1981.
34. *Брожек В.* Марксистская теория оценки. — М. : Прогресс, 1982.
35. *Попелова Д.* Философская проблематика нормы. — М., 1973.
36. *Психологические проблемы социальной регуляции поведения.* — М., 1976.
37. *Неновски Н.* Право и ценности. — М. : Прогресс, 1987.
38. *Демидов Ю. А.* Социальная ценность в уголовном праве. — М. : Юрид. лит., 1975.
39. *Ткаченко С. В.* Правовые реформы в России : проблемы рецепции западного права. — Самара, 2008.

Мишина И. Д. Аксиологічні засади правових систем

Анотація. У статті представлені ціннісні засади правових норм та інститутів у вигляді ідей, ідеалів, цілей, принципів, як «сходи», що є низхідними до суб'єкта. Цінності послідовно мобілізують його особистісний потенціал до реалізації ціннісного змісту норм.

Ключові слова: цінність, ідея, ідеал, мета, принцип, норма.

Мишина И. Д. Аксиологические основания правовых систем

Аннотация. В статье представлены ценностные основания правовых норм и институтов в виде идей, идеалов, целей, принципов в виде «лестницы», нисходящей к субъекту. Ценности последовательно мобилизуют его личностный потенциал к реализации ценностного содержания норм.

Ключевые слова: ценность, идея, идеал, цель, принцип, норма.

Mishina I. Axiological Bases of Legal Systems

Summary. In the article the axiological bases of legal norms and institutes as ideas, ideals, goals, and as the «stairs», which are going down to the subject, are revealed. The values are consistently mobilizing its personal potential of realization the valuable content of the norms.

Key words: value, idea, ideal, goal, principle, norm.